

Altıncı Gün

Birinci Celse

Açılma saati 14

Reis — Kâzım Paşa Hazretleri

Kâtipler — İsmail müştak Bey, Refik Ahmet Bey

Reis — Müzakereye başlıyoruz. Dünkü zabıt hülâsası okunacaktır.

Zabıt hülâsası

Türk Dili Tetkik Cemiyeti birinci Kurultayı, Türkiye Reisi Cumhurbaşkanımız Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin Yüksek Huzurlarıyla Dolma Bahçe sarayında Reis Kâzım Paşa Hazretlerinin riyasetinde beşinci içtimanı aktetti.

İlk önce geçen celsenin zabıtı okunarak aynen kabul edildi. Bundan sonra Dil Tetkik Cemiyeti Umumi Kâtibi Ruşen Eşref Bey Kurultayı tebriki havî olarak Roma Büyük Elçimiz Vasıf Beyden gelen telyazısını okudu ve teşekkür cevabı yazılması kararlaştırıldı.

Bundan sonra söz alan Raif Paşazade Fuat Bey lisanımızın zenginliğinden ve halk dilinin tükenmez bir kaynak olduğundan bahsederek bu kaynak üzerinde muhtelif yollardan edilecek tetkikler ve muhtelif lehçelerden yapılacak derlemeler ile bir Mustafa Kemal Kamusu vücuda getirilmek lüzumunu ileri sürdü ve bu maksada vusul için müracaat edilebilecek me' hazlara işaret ederek Türkçülere muvaffakiyet temenni etti. Celseye on dakika müddetle fasıla verildi.

İkinci celse Kurultay ikinci Reislerinden Maarif Vekili Reşit Galip Beyefendinin riyasetinde açıldı. Söz alan Abdullah Battal Bey Türk dilinin zenginliğinden ve Uygur edebiyatında Türkçenin çok parlak örneklerine tesadüf edildiğinden bahsederek Çağatay ediplerinden «Nevai» nin Muhakemetüllûgateyn adlı eserinden okuduğu parçalarla Türkçe ve Acemce arasında bir mukayese yaptı ve Türkçenin birçok esaslı noktalardan Acemceye faik ve her halde ondan çok daha zengin bir dil olduğunu izzah etti.

Bundan sonra kürsiye gelen Bedros Zeki Bey kırk senedenberi Türkçe oku-

muş ve okutmuş ve kırk sene hep Türkçe yazmış bir adam olduğu mukaddeme-
siyle söze başlayarak dünyanın en zengin lisanlarından olan Türkçenin aynı za-
manda en kolay bir dil olduğunu iddia ve Türkçeye girmiş olan Arapça ve Acem
cenin güçlüğünü beyan ve bu iki yabancı dil yüzünden tahsil hayatında başından
geçen felâketleri hikâye ederek Ulu Gaziye bir manzume ile hitabesine nihayet
verdi. Celse on dakika müddetle tatil olundu.

Üçüncü celse Reis Kâzım Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde açıldı. Ruznamede
isimleri yazılı olan hatipler söze başlamadan evvel Türk Dili Tetkik Cemiyeti
azasından Yusuf Ziya Bey söz alarak geçen celsede tezini izzah etmiş olan Raif
Paşazade Fuat Beyin iştikakçılara ders verir bir eda ile söylemiş olduğu sözler
arasında doğrudan doğruya kendi şahsı aleyhine müteveccih bir ta'riz bulundu-
ğunu ve bunu cevapsız bırakamayacağını beyan ettikten sonra iştikakların ne
suretle yapıldığını ve bunda ne gibi esaslar hâkim olduğunu bir iki misal ile
izzah ve Fuat Beyin kaba bulduğu beyanatını kendine iade ettiğini söyledi. Bu be-
yanat ile şahsı mevzuubahs olduğunu iddia eden Fuat Bey cevap vermek maksadıyla
söz istiyerek ilmî bir mevzu üzerinde görüşülürken şahsı hiçbir maksat ta-
şınılmıyacağını ve esasen kendisi hiçbir isim zikretmediği gibi hiç kimseye ders
vermek fikrinde de olmadığını ve yalnız mukayese ve benzetme yollarıyla yapı-
lan iştikakların hatalı olacağına ve insanı aldatabileceğine işaret etmiş olduğunu
ve binaenaleyh ortada kendisine iade edilecek bir şey görmediğini ve maamafih
eğer bilmiyerek ve istemiyerek herhangi bir arkadaşı incimmiş ise bundan dolayı af
dilediğini söyledi.

Bundan sonra söz alan Şeref Bey, Türk dilinin temizlenmesi ve hakikî zen-
ginliği ile mütenasip bir kıyafete girmesi lüzum ve ehemmiyetinden bahsederek
Türk sınırlarını yabancı ve istiylâcı emellere yasak etmiş olan Büyük Mürşidin şim-
di de Türk dilini yabancı dillerin müdahale ve tahakkümünden kurtarmak
azmiyle atıldığı bu büyük işteki ehemmiyeti izzah ve bunu başarmak için gidi-
lecek yollar ve baş vurulacak tedbirler hakkındaki mütalealarını teşrih etti. Ve
Türkçenin halk dilinde sürerken yazı dilinde sönmesi sebeplerini anlatarak Türk
yazıcılarını bundan sonra başlayan büyük vazifeye davetle hitabesine nihayet
verdi.

Bunu müteakip Hüseyin Namık Bey kürsüye kelerek Türklük âlemini ya-
kından alâkadar eden pek mühim bir haberi Kurultaya arzedeceği mukaddeme-
siyle söze başladı ve en eski Çin eserlerinde bulunan vesikalara göre Çinlilerin
Milâttan 23 - 24 asır evvel yaşamış olan Hiyunuların cetlerine Türk adı verdik-
lerini ve bu kelimenin daha o zaman mevcut olduğunu anlattı ve en eski Çin
tarihlerinde görülen 36 Türk kelimesinden ve bu kelimeleri tetkik etmiş olan
âlimlerin fikirlerinden bahsetti.

Bundan sonra Ruşen Eşref Bey, gelecek içtimada Kurultay azasından Faik
Ali, Hüseyin Cahit, Abdülhak Hâmit ve Sami Paşazade Sezai Beylerle Türk Di-

li Tetkik Cemiyeti azasından Ahmet Cevdet ve Ali Canip Beylerin söz söylemek üzere isimlerini yazdırmış olduklarını bildirdi. Pazar günü saat 14 te toplanmak üzere içtimaa nihayet verildi.

Kurultay Kâtibi
Refik Ahmet

Kurultay Kâtibi
İsmail Müştak

Kurultay Reisi
A. Kâzım

Reis — Zabıt hulâsası hakkında mütalea var mı?

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumî Kâtibi Ruşen Eşref Bey — Halit Ziya Beyefendinin ismi unutulmuştur.

Bedros Zeki Bey — Bir şey ilâvesini rica edeceğim. Okuduğum manzumede yüz elli kelime mevcut olduğunu ve bunların içinde ancak sekiz dokuz yabancı kelime bulunduğunu arzettim. Binaenaleyh Türkçe ile öz Türkçe yazılabileceğini söyledim, bunun ilâvesini istirham ediyorum. Bir de verdiğim tez biraz fazla olduğundan ve altı kısımdan ibaret bulunduğundan encümünde okunacağını söylediler. Bu tezin encümünde okunması ve bendenizi de lâzımgelen izahatı vermek üzere haberdar etmelerini rica ederim.

Reis — Bu zabıt hulâsasıdır. Söyledikleriniz asıl zabıtta vardır.

Bedros Zeki Bey — Fakat bu noktalar çok mühimdir. Zira yüz elli kelime de ancak sekiz dokuz yabancı kelime vardır.

Reis — Zabıtlarda vardır. Başka mütalea var mı? Sabık zabıt hulâsası aynen kabul edilmiştir.

Ruşen Eşref Bey — Efendim müsaade ederseniz Kurultaya yeni bir tebrik telgrafı gelmiştir okuyayım:

Sosyolist Soviyet Cümhuriyetleri İttihadı Merkez İcra Komitesinin İlim Şubesi Türk lisancılarının ilk Kurultayına en samimî tebriklerini sunar ve saâylerinde muvaffak olmaları için temennilerini arzeder.

İlmî Komite Reis Vekili
Steklor

(Alkışlar)

Ruşen Eşref Bey — Müsaade buyururlarsa lâzımgelen cevabı kendilerine yazarız.

(Hayhay sesleri)

Reis — Buyrun Faik Âli Bey.

Faik Âli Bey — Her milletin efradı arasında içtimaî en kuvvetli rabıta, ve insanı insan eden ilim ve san'atle bunların vücade getirdikleri medeniyet yolunda ilerlemesine en başlı vasıta lisan olduğu için buna müteallik meseleleri en büyük ehemmiyetle nazarı itibara almak, bu uğurda aleddevam emek ve vakit sarfetmek, lisanın gittikçe daha mükemmel ve daha güzel olmasına çalışmak tamamiyle mahalline masruf bir himmet ve feyyaz ve meşkûr bir gayret olur. Hattâ bu, vatani ve millî vecaibin en büyüklüğünden biridir.

Üç asır kadar hemen mütemadî istiylâ ve isti'lâ, ondan sonra gene bir o kadar müddet hemen mütemadî bir rücu' ve inhitat devri geçiren vatanımızı fakat hiç bir zaman uğramadığı kadar azim ve elim bir devri felâketinde hilkatın bir mucizesi gibi tecelli ederek yeni bir istiklâl ve istikbal devri ve inkılâp ve tekâmül sahaları açan Büyük ve mağbûtu âlem Reisi Devletin en mühim bir içtimâî ve hayatî mesele ile bizzat ve bilhassa iştigal etmesi ve bunda da pişvayı kemal olması kadar tabîî bir şey tasavvur etmiyorum. Ve onun arzusu ve tensibi ile toplanan bu Kurultayın bir benzerini, yani lisan meselesinin hiç bir devirde ve hiçbir memlekette bu derece muazzam bir iltizam ile ele alındığını ben bilmiyorum.

Bu büyük teşebbüsün mevzuu iştigali olan azim ve çetin mesele ve meşgalelerin ancak ana hatlarını çizecek olan bu birkaç celselik Kurultay da tabîî ki yine ancak bir başlangıç, bir işaret ve bir delâlettir. Bu içtimân vatandaşlara acıp göstereceği pek geniş mesai sahasında çalışacak mütenevvi heyetlerin de mevzuu, Büyük Rehbera ittibaen, lâyük olduğu azamî ehemmiyet ve azamî samimiyetle iltizam ve tetkika sâî olması ve vatanın menfaatine en uygun bir neticeye iysal etmek hazzından yorgunluklarının mükâfatını istihsal etmesi şüphesiz ki memleketini seven ve onun tealisini isteyen her ferdin en ziyade arzu edeceği bir nimettir.

Fakat günün bu büyük meselesi bir gün meselesi değil, hattâ birkaç ay meselesi de değil, yılları istiap edecek ve çok dikkatli ve meşakkatli mesaiyi icap ettirecek muazzam bir keyfiyettir. Çünkü fikri acizanem Gazi Hazretlerinin maksadı bir müddettenberi gazetelerin yazıp durduğu ve birçokların dilinde dolaştığı gibi, bir lisan inkılâbı vücade getirmeye istihdaf etmiyor. Inkılâp sözünün maanası büsbütün başkadır. Bugünkü büyük ve ulvî maksat ancak tekâmüldür, hilkatın mübarek, yüksek ve ezelden ebede kadar devam edecek arzusu ve değişmez kanunu olan tekâmül: Evet gaye işte bu, yani rabbanî meşiyetin samadanî isirini, gayur ve sabur, takip etmektir. Başta Gazi bulununca onun birçok teşebbüsleri ve eserleri gibi bunun da başarılabacağına hiç şüphe yoktur. Lisanın daima tekâmülünü ve güzel yeniliklerle süslenip zenginleşmesini istememek bir dalâlet olmaz mı?

Lisanın ihtisasa müteallik mebahisini tekkik ve münakaşa etmeği erbabına bıraktıktan sonra umumî surette bazı fikirlerimi ve kanaatlerimi arzedeceğim.

Şöyle gelişi güzel «dib» diyince bu bir heceli kelimedden efrat arasında sade anlaşmak yahut bir millete alelittlak okuyup yazmak vasıtası maanasını çıkartmak pek sathî bir görüş olur. Lisan işi yalnız kelime, kaide, sarf ve nahiv meselesi olmaktan çok mütealidir. Evet lisanı yalnız tekellüme bir vasıta ve tahrir bir alet addetmek, tahriri de yazı ile konuşup anlaşma maanasına almak, onu çok dar bir sahaya sıkıştırmak olur. Lisan hem bir ilim, hem bir fen, hem bir san'attir. İnşa le-vazımını lisandan alan edebiyat dediğimiz bir âlem var ki o üç ummanı kendi

Faik Ali Bey

havzasına almıştır. Edebiyat bir süs, bir heves değil, en sade, en basit düşüncelerimizden, en derin, en karışık duygularımıza, alelâde bir bedîî heyecandan en şiddetli en yüksek hamaset sarsıntılarına kadar bütün hislerimizi, bütün endişelerimizi tebliğle alet olan edebiyat, fikrin ve hissin arşı azamına insan rubunun i'tilâsı için ahenkten ve ziyadan bir kanattır. Daima izlerini takip, daima feyizleriyle vicdanımızı, fikrimizi, kalbimizi tehzip etmeğe memur olduğumuz iyiyi, doğruyu, güzeli, hangi vasıta edebiyat kadar telkin ve temin edebilir? Duyguların en yüksek evci olan vatanperestlik hissini tenmiye ve takviyeye en başlı ve en kudretli hadim olduğu için denebilir ki edebiyat, vatanı - mâderin yanında mâderi - vatandır.

Bu umumi mütalealardan sonra müsaadenizle lisanın aslı unsuru olan kelimeler için bir ik şey söylemek isterim. Menşeleri ne olursa olsun maanalarını bugün âlim, cahil herkesin idrak ve daima istiyimal ettiği kelimeler, bugün artık öz Türkçe kadar kendi malımız, kendi servetimizdir. Biz Arapça ve Acemcenin zannedildiği gibi esiri olmadık. Biz o membalardan aldıklarımızı istediğimiz gibi tasarruf ettik. Onların kelimelerine kendi ahengimizi vererek onları bizim kıldık. Maanalarını zevkimize ve hissimize göre değiştirdik, genişlettik ve zenginleştirdik. Birçok şey veya maksadı ifade eden mürekkep kelimeler iycat ettik. Meselâ frenkçe «chef d'oeuvre» mukabili olarak «âsarı bedia» veya «enafisi âsar» diye ötedenberi bu lisanlarda kullanılan tabiiyetler, terkipler yerine daha muhtasar ve daha ahênktar (şah-eser) veya (şebkâr) dedik. Bunların Acemcede kadîmen mevcut olduğunu bilmiyorum. Eğer yeni eserlerinde varsa onları bizden aldıklarında şüphe yoktur; böyle birçok misaller gösterilebilir. Demek ki biz o kavimlere esir değil, müessir olmuşuz. Hulâsa tamamen tasarrufumuza girmiş, telâffuzu güzel, maanaları vâsi ve mütenevvi binler ve binlerce kelimeleri yabancı saymak ve onları mutlaka atarak yerlerine her ne olursa olsun başkalarını bulup koymaya çalışmak, bahusus lisanımıza elbette ki Arapça ve Acemceden daha ecnebi dillerden, bizde mukabili varken, kelimeler almak — beynelmilel olanlarla ıstılahlar bu bahisten hariçtir — kanaatimce doğru bir hareket olamaz. Bir tek misal arzedeğim. Bir müddettir, (Kültür) diye telâffuzu da sakil bir kelime frenkçe bilen bilmiyen, hele bunun tam manasiyle istiyimal mevkiini bilmiyenler tarafından galiba (irfan) mukabili olarak mütemadiyen kullanılıp duruyor. Eğer bizim güzel kelimemizi atıp öteki külüstür şeyle ifade ve temini irfan edeceksek o halde dilber hemşireleri olan (maarif) le (marifet) i de atıp, (enstürüksiyon) yahut (ar) veya (savuar) diyelim.

Kelimeler canlı mahlûklar gibidir. Hayatıyet kudretini kaybetmiş olanlar zaten yaşayamaz, nitekim her millette birçok eserlerin sahifeleri birçok elfaza kefen ve metfen olmuştur.

Şimdi de müsaadenizle yine fikirlerde ve lisanlarda dolaşan diğer mühim bir keyfiyete de pek sathî temas etmek isterim; Dili sadeleştirmek ve basitleştirmek.

Lisanımızda çok zamandanberi sadeliğe doğru fakat ittatsız bir cereyan mevcut bulunuyor. Bunu muntazam ve daha müsmir bir mecraya sokmak elbette ki pek münasip olacak, zaten sadelik her şeyde güzel ve makbuldür. Hilkatin mehasini tetkik edilirse görülür ki hepsinde ince, derin, yüksek bir sadelik, en muğlâk, en mu'dil kanunlarında da insana hayret ve hayranlık veren bir sadelik var.

Basitliğe gelince, bunun için de bir tek sözüm ve bir tek temennim var: Allah yalnız şu güzel ve şu aziz lisanımızı değil, hepimizin her şeyimizi bundan esirgesin!

İslaha muhtaç gördüğüm imlâmızın şivemizi bugün maruz bulunduğu te-gayyür tehlikesinden koruyacak bir şekil ve surete ifrağını en âcil işlerden telâkki ettiğimi arzetmeden geçemiyeceğim. Şive deyip geçmiyelim. Bu da bir tekâmül eseridir. Büyük kanun bunda da tesirini gösteriyor. Şive, zevki a'sarın ihtimam ve itinasiyle ahengi telâffuzun işlene işlene gittikçe inceleşip güzelleşmesi, kelimenin ve tekellümün musikişmesidir. Bu dille konuşan binlerce münevver ve hünerver zekâların çalışıp hazırlayarak bize yadigâr bıraktığı bu ahenk hazinesi üstünde de — meselâ müzelerimizde yaptığımız gibi, — ticarete ve esirgeyerek niğebban olmalıyız.

Vatan yalnız toprak değildir. Vatan, mahdut, küçük bir sahada sayısız yıldızlarıyla gökleri toplayan gözbebeği gibidir. Vatan hurda, fakat bıpayan ve bibaha güzelliklerin ve birçok mukaddesatın mecmuundan teşekkül eder. Vatanın hayırlı evlâdı odur ki bu maddî ve manevî hazineler üstünde Allahın cenneti ayakları altına koyduğu en kutsî mahlûkun, ananın vücudu üstüne namütenahî hürmet ve şefkatle titreyen kalp gibi eğilip titrer.

Heyeti muhteremenin lûtuşkâr sabrını daha ziyade bîhuzur etmekten ihtirazen artık bu perişan sözleri bitirirken naçiz bir mevcudiyete bu âli irfan mahfelinde söz söylemek müsaadesini bahşetmiş olan en Hayırlı ve en Büyük vatan Evlâdını tazimlerle ve şükranlarla selâmlarım. (Alkışlar)

Reis — Buyrun Hüseyin Cahit Bey.

Hüseyin Cahit Bey — Muhterem Hanımlar, Efendiler;

Yazı dilimizin göstermeğe başladığı anarşi içinde, tam zamanında imdada yetişen Kurultay fikrini büyük bir hürmet ile selâmlamayı lüzumlu bir borç telâkki ederim. Dilimize dair düşüncelerimi bütün samimiyeti ve katiyeti ile açıkça arzedeceğim. Çünkü başka türlü hareket Kurultayın toplanmasına saik olan yüksek ve geniş düşüncelere karşı bir hürmetsizlik teşkil edeceği kanaatindeyim. Yalnız, zamanınızın kıymetli ve ölçülü olduğunu unutmayarak, uzun ıyzahtan kaçmak, esaslı noktalara işaret ile iktifa etmek mecburiyetindeyim.

1 — Dilimizin menşelerini, muhtelif lehçelerini, Hindu - Avrupaî dillerle münasebetlerini araştırmak bir «İlim meselesi» dir. Bunda dakika kaybetmek memleketin ilmi haysiyeti namına esef edilecek bir ihmal teşkil eder. «İlim meselesi» demek ne olduğunu hepimiz bildiğimiz için fazla bir şey söylemeğe lüzum yok-

Hüseyin Cahit Bey

tur. Burada, yalnız bir korkum olduğunu saklıyamıyacağım. Bu korkuyu da bende gazetelerde gördüğüm bazı yazılar vücade getirmiştir. Bu yazılar okunurken, kelimeler arasında zahiri benzeyişlere büyük ve kar'î bir ehemmiyet verilmektedir hissi hasıl oluyor. Kelimeler bir dilden diğer dillere geçerken esasları sabit kanunlara göre değişir. Oderecede ki zahirde birbirlerine zerre kadar benzemiyen sözler aynı kökten çıkmış olabilirler. Aynı dillerde hemen hemen birbirinin aynı gözükken bazı kelimeler arasında da hiç münasebet bulunmaması pek kabildir. İlme hürmet hissi bizi aldatıcı benzeyişlere, fikir oyunları kabildinden sayılabilecek bazı buluşlara karşı gayet uyanık tutmalıdır.

Dün burada vukua gelen küçük bir hâdiseyi hatırlıyorum. Bu satırlar daha Kurultay toplanmadan ve hangi zatın hangi meseleye dair söz söyleyeceği bilinmeden yazılmış ve Umumî Kâtipliğe takdim edilmişti. Binaenaleyh sözlerimde benden evel burada söz söylemiş olan muhterem hatiplerden hiçbirinin ne şahsına ve ne de sözlerine hiçbir iyma yoktur. Bir yanlışlığa mahal kalmamasını sureti mahsusada rica ederim.

Dilimiz hakkındaki bu tetkik vazifesini hususî ve salâhiyet sahibi bir heyete havale etmek en uygun yoldur.

Bu ilmî tetkiklerden amelî neticeler çıkması için pek uzun zaman ister. Hatta, bu yoldaki tetkiklerin sırf ilim hudutlarını aşarak tatbikat sahasına geçmeleri ihtimali az çok münakaşa mevzuu bile teşkil edebilir. Onun için lisancılarımızı ilmî çalışmalarında rahat bırakarak biz bugünkü hayat sahasına gelelim.

2 — Her günlük dil vaziyetimize dair bir mütalea arz etmeden evel, dilin mahiyeti hakkında açık bir kanaat edinmeğe ihtiyac vardır.

Dil düşündüklerimizi, istediklerimizi karşımızdakilere anlatmak için kendi yaptığımız sun'î bir alet midir, yoksa bizim idaremizden müstakil, tabii bir müessese midir?

Dil içtimai bir müessesedir, tabii bir uzviyettir. Zannedirim ki bu noktada hep ittifak edeceğiz. O halde dil meselelerini tetkik ederken bu prensipi bir ân bile gözden uzak bırakmamak iktiza edr.

Türk medeniyetinin inkâr kabul etmiyen eskiliği, genişliği düşünülünce Türk dilinin de yüksek bir medeniyetin fikri, bedii, hissi, ilmî ve teknik ihtiyaçlarını tatmine kâfi gelebileceği daha hiç tetkike girişilmeden teslim olunur.

Fakat biz bugün bir dil meselesi karşısında bulunuyoruz: bir taraftan dilimizi temizlemek, diğer taraftan dilimizi bugünkü medeniyet ihtiyaçlarına uydurmak.

A. Dilimizi temizlemek nedir? Daha yirmi beş sene evveline gelinceye kadar, mekteplerimizde okuttuğumuz sarflar Arapça ve Acemce ile Türkçeden mahlût bir «Osmanlıca» dan bahsederlerdi. Bugün Türk dili bu telâkkiden kurulmuştur. Artık Türkçe müstakil, büyük bir dildir. Bu müktesep bir vakıdır.

Ecnebi dillerin Türkçe üzerindeki tesiri iki sahada vukua gelmiştir: kaideler ve kelimeler.

Bence, asıl temizleme ameliyesi dilimizi ecnebi kaidelerine tebaiyetten kurtarmak gayesine sarf olunacak gayrettir. Müstakil bir vatanda ecnebi kapunlar nekadar haysiyete dokunucu bir esaret ise müstakil bir lisanda da ecnebi kaideler aynı derecede tahammül edilemez bir lekedir. (Alkışlar)

Fakat, ben dilimizin bugünkü haline bakınca, bu noktada büyük bir zorluk karşısında bulunmıyacağımızı görüyorum. Vazife nihayete ermeğe yaklaşmıştır. Arapça ve Acemce 25 senedir sökülüp götürülüyor.

Son yirmi beş sene içinde gittikçe kuvvet bulan sade lisan cereyanı bugün Arapça ve Acemce terkipleri dilimizden söküp götürmüştür denilebilir. Yakın bir zamanda, ecnebi dillere ait kaidelerin tamamen maziye karışacağında şüphe edilemez. Bunun için bir şey yapmağa da lüzum yoktur. Çünkü zaten kendiliğinden olmaktadır, ve olacaktır. Cereyan o kadar kuvvetli ve tabiidir ki koca bir akademi olsa ve aksini temin için uğraşsa bile muvaffak olamaz. «Sevkitabî», «aksülâmel» gibi bazı istihlahlar artık birer terkip değildirler. Bunlar, yerlerine daha sade ve ruha daha sokulgan Türkçe tabirler kaim oluncaya kadar yaşayacak tek birer kelimedirler. Türk alfabesinin bu noktada yapabileceği hizmet pek büyüktür. Eski yabancı yazı ile kalsa idik bu birleştirme ameliyesi yapılamazdı. Bugünkü yazımız bize bu sahada da hürriyet ve muvaffakiyet temin ediyor.

Yabancı kelimelere gelince, işte şimdi en çok dedikodu uyandıran noktaya temas etmiş oluyoruz. Burada ifratlar ve tefritlerle karşılaşılıyor. Bir tarafta Türk kökünden gelmemiş bütün kelimeleri dilimizden söküp atmak ister gibi bir cereyan var ki ortaya koyduğu yazı numuneleri kimini ürkütüyor, kimini istihzaya sevk ediyor. Bu ifrata mukabil öte tarafta da bir korku görüyoruz ki lisan yeni bir Türkçe kelime girince sanki bir felâket vukuagelmiş gibi lisan mahvoluyor diye deruni bir feryat koparıyor. Bu çarpışma karşısında, niçin böyle oluyor diye teessüf etmekten ziyade memnuniyet duymak iycap eder fikrindeyim. Hayat sahası amel ve aksülâmel sahasıdır. Dil mufrıt ve gayri tabii hamlelerle ilerlemek isteyenlerin keyfine tâbi olsaydı lisanlıktan çıkardı. Her yeniliği bir felâket sayan muhafazakârların arzusuna tâbi bir halde uyşuk kalsaydı inhitata uğrardı. Dilde bu iki zıt kuvvetin bir muhassalası peyda oluyor. Bu muhasala dildeki tekâmülün kuvvet ve istikametini gösteriyor. Türkçe de bu istikamete göre sadeliğe doğru hızlı adımlarla ilerliyor. Bizi sükûn ve atalet içinde uykuya dalmaktan kurtarmak için mufrıtların kamçularına muhtacız. Yolumuzu şaşırtacak ifratlara karşı da muhafazakârların mukavemetleri kıymetli bir silâhtir.

İytiraf ederim ki dilimize karışmış yabancı kelimelerden dolayı edilen şikâyetleri biraz mübalâğalı buluyorum. Bir lisanın şahsiyeti sarfında ve nahvindedir. Yabancı dillerden alınan kelimeler bu şahsiyeti bozamaz. Ecnebi kavimlerle münasebette bulunup ta onlardan kelime almamak imkân haricindedir. Bir dile ya-

bancı kelimeler filan veya filan şahsın arzusu ile sun'î olarak doldurulamaz. Onlar tarihî bir zaruret ve iycabın neticesinde, bir tekâmül ameliyesi olarak dile girerler. Dünyada, her sahada olduğu gibi, dilde de bir şey olmuşsa onun öyle olması zarurî idi de onun için olmuş demektir.

Bir muharrir kelime hususunda istediği garabeti gösterebilir; kimse kendisine iştirâk etmedikten sonra dil üzerinde o şahsî teşebbüsün ne tesiri olur? Bugünkü Türkçede pek alışkın bulunduğumuz, pek benimsediğimiz bazı Arapça ve Acemce kelimeleri atarak yerine hiç me'nus olmadığımız eski Türkçe kelimeler getirmek suretiyle yazı yazma tecrübeleri yürüyebildi mi? Diğer taraftan, meselâ, «edebiyatı cedide» lisanı payidar kalabildi mi? Ve bir daha geri gelmesinin ihtimali varmıdır?

Yirmi yirmi beş sene evel kullandığımız birçok Arapça ve Acemce kelimelere bugün hiç ihtiyaç hissetmiyoruz. O kelimeler dilden ne bir akademi kararı ile çıkarıldılar, ne ceza kanununun mahsus bir maddesiyle... Lisanın tabii seyri bu neticeyi temin etti. Lisanın tabii seyri birbirine girişik pekçok âmillerin neticesidir. Bu âmiller arasında fikrimize uygun gelmeyenler olabilir. Fakat unutmayalım ki bunlar da, hürmete şayandırlar. Çünkü iyinin ve doğrunun mehenk taşı bizim kendi fikrimiz ve hissimiz değildir. İçtimaî bir müessese olan dil, tam demokrat bir vasf ile, ekseriyetin zımnî kabul ve kararı dairesinde yoluna devam eder.

Yirmi beş senedenberi lisanında bu kadar büyük bir değişiklik vukua geldiği halde bunun ameliyesi olan bizler âdeta işin farkına bile varmadık. Değişikliği anlamak başımızı arkaya çevirip bakmakla, mukayese yapmakla kabil oluyor. İçimizde, her şey tabii imiş, hiçbir şey olmamış gibi bir his var. Çünkü ortada tabiatı zorlamak suretiyle yapılmış bir iş yoktur. İşte istikbalin değişiklikleri için de unutulmayacak bir düstur!

Sade yazalım, mümkün olduğu kadar öz Türkçe kelimeler kullanalım. Fakat bu kelimeler kalemimizden kendi kendiliğinden aksın. Yazı yazarken sade kelimeler bulmak kaygusu fikirlerimizi ifadedeki tabii cereyanı sekteye uğratmasın. Yapıtığımız sadelik mücadelesi gayrı şuuri bir hale geçsin. İşte ancak o zaman kendimizin tabii sahada kalmış olduğumuza inanabiliriz. Eskilerin yaptıklarının zıddına olarak şimdi de bizim yazılarımızda sadelik uğrunda bir tekellüf ve tasannu kokusu sezilmektedir. Yazılarımız iptida başka türlü kaleme alınıp ta sonra zorla tashih görmüş müsveddeler hissini vermemelidir. Tervic edeceğimiz yenilikler için en salim mi'yar budur.

Bütün bunlarla beraber, hiçbir şey yapmayalım, ellerimizi kavuşturarak, kaza ve kederin hükmünü bekliyerek dil işlerine alâkadar olmayalım demek istemiyorum. İsrar ettiğim nokta dil bahsinde her şeyin bizim irademize tâbi olmadığını, tabii kuvvetler karşısında beşerî mücadele için bir had bulunduğunu unutmamak lüzumudur. Yoksa, daimî olan tekâmül ameliyesinin umumî seyrini

kolaylaştıracak ve hızlandıracak surette bazı âmiller vücuda getirebilmek imkân teslim olunabilir.

Bu bahiste yapabileceğimiz şey, yapmamız ıycaz eden şey bir kerre Türkçenin muhtelif lehçelerinin mükemmel bir lûgatini vücade getirmek, kelime teşkili yolundaki kabiliyetlerini tespit etmek, hiç olmazsa bundan sonra ecnebi kelimelerin lüzumsuz yere dilimize girmelerine mümkün olduğu kadar meydan vermemektir. Tayyare icad edildiği zaman buna dilimizde isim bulmak için Arapçadaki «tayr» kökünden çıkmış bir kelime arayacağımıza bunu öz dilimizden çıkararak «uçku» «uçkaç» «uçuşkan» diye tespit etmiş olsaydık şüphesiz ki daha iyi olurdu. Fakat bugün en basit köylüler bile tayyareyi belledikten sonra kaldırıp ta yerine bu türlü halis bir Türkçe kelime koymakta nafîle zahmetten başka bir fayda mülâhaza etmem. Çünkü «tayr» Arapça olsa da «tayyare» muhakkak ki Türkçedir. Çünkü bizim icadımızdır, Türkün çocuğudur.

İşte gözden kaçırılmayacak bir nokta. Asırlardanberi kullandığımız yabancı kelimelerden çoğuna biz istediğimiz gibi tasarruf etmişizdir. Öyle bazı kelimeler yapmışızdır ki zahiren Arapça zannolunur, fakat bir Arap onun maanasını anlamaz. Çünkü o kelime Türk hayatının, Türk kafasının mahsulüdür. Bunlar da bizim öz evlâdımızdır. Bugün milliyet sahasında, bir adama Türk demek için kendisinden ilk Türklere kadar çıkan bir şecere istemiyoruz. Uzun zamanlar bizim düşüncemizden, varlığımızın ifadesinden bir parça haline gelmiş bir kelimeyi dedesinin dedesi yabancı ırktan imiş diye şimdi feda etmekte ne hikmet tasavvur edilebilir?

Asıl eski Türkçe hakkındaki tetkikler, tamamen Türkçeleşmemiş, asırlarca içimizde kaldığı halde yabancılık rubunu saklamış kelimelerin dilimizden çekilmelerini kolaylaştırabilir. Bugün kullandığımız yabancı nesilden kelimelerin yerini tutacak bir halis Türkçe söz gördüğümüz vakit tabii meylimiz bizi onu tercihe sevkettiği ve bu tercih umumileştiği gün dilimiz hesabına bir muvaffakiyet daha kaydetmiş oluruz. Fakat bu zorla olmaz, kendiliğinden olur. Türkçe tetkikler bu tabii ameliyeye imkân hazırlamak suretiyledir ki faydalı ve lüzumludurlar.

Yabancı ırktan kelimelere karşı bizde bu fazla düşmanlık hissini uyandıran sebepler arasında bir tanesi yazı dilimizi konuşma dilimize yaklaştırmak ve yazdıklarımızı herkese değilse bile büyük bir ekseriyete anlatmak arzusudur.

Eski divan edebiyatı ve o edebiyatın bilhassa nesir kısmı bahse zemin teşkil ettiği zaman yazı dili ile konuşma dili arasındaki farktan korkmağa hak vardır. Fakat bugün bu korku pek mübalâğa edilmektedir. Yazı dilinizle konuşma diliniz birbirinden artık çok ayrı değildirler. Şunu bilmeliyiz ki yazı dili hiçbir yerde hiçbir zaman konuşma dilinin aynı olmamıştır ve olamaz. Yazı dili konuşma diline nispetle daha muhafazakârdır, daha «bir» dir. Konuşma dili sarf ve nahiv kaidelerine karşı biraz serkeştir, derbederdir, biraz ihtilâlcidir ve «bir»

değildir. Yazı dili konuşma dilinin arkası sıra koşar, fakat ona hiçbir zaman yetişemez, ve gariptir ki yetişmeyi de istemez.

Yüksek san'at ve edebiyat mutlaka bir kültür mahsulüdür, onu herkesin malı yapabilmek için san'at ve edebiyatı herkesin seviyesine indirmeğe değil, kültürün dairesini herkesi içine alacak surette genişletmeye çalışmalıdır. Bugün ilk tahsilini görmüş, görmemiş kimseler Falih Rifkırı, Ruşen Eşrefi, Yakup Kadriyi, Ahmet Haşimi anlamıyorlarsa kabahat kimin? Muharrirlerin değil, bütün hayatları dört beş yüz kelimenin dar ufku içinde kapalı geçen köylülerin ve bunlardan pek farklı olmayan tahsilsiz ve kültürsüz kimselerin de anlayacakları surette bir edebiyat, bir yazı lisanı yapmağa kalkmak hayal peşinde koşmaktan başka bir şey ifade etmez. Bugün (Shakspeare) i, (Goethe) yi, (Dante) yi tahsili az, kültürsüz bir İngilizin, bir almanın, bir İtalyanın anlamasına imkân var mıdır?

Yalnız san'at ve edebiyat için değil, fikri her saba için de bu bir hakikattir. Küçük bir misâl: «taksimi a'mal» tabirini yabancı kelimelerden tereküp ettiği için değiştirerek «iş bölümü» dedik. İşte hâlis iki Türk kelimesi. Fakat taksimi a'mali anlamayanlar iş bölümünden bir maana çıkarabilirler mi? Ve en az orta tahsilini bitirmemiş birinin bundan bir şey anlamasına imkân var mıdır? Memlekette orta tahsilini bitirmiş olanların yüze nisbeti kaçtır? Şüphesiz ki her günkü hayatın tabii ve adi meşgalelerinden bir az ayrılan bir yazı bu tahsilsiz kütle için daima bir muamma halinde kalmağa mahkûmdur. Onun için, yazılarımızın herkes tarafından anlaşılmasını istersek herkesi okuduğunu anlayacak bir seviyeye yükseltmekten başka çare yoktur. Yazılanları herkesin seviyesine indirmeğe çalışmak ters yol tutmaktır. Kabahat yazıda değil, okuyanın bir şey bilmelerindedir.

İşte bunları düşünürsek yazı dilimizin pek sun'î olduğu ve milli bir edebiyat vücude getirmekten aciz bulunduğu yolundaki korkuları bir az fazla bulmakta tereddüt etmeyiz. Kendimizi hayalî bir kusur ve noksan tevehhümü ile nafîle üzmiyelim. Temenni ettiğimiz gayeye hiçbir zaman erişilemez. Lisanın faaliyet halinde bulunan sadeleşme ameliyesi bu arzumuzun hakikate kalbi mümkün olan parçalarını bize temin edecektir.

B — Dilimizi bugünkü medeniyet ihtiyaçlarına uydurmak:

Son günlerde dilimizin ihtiyaçlarına dair çıkan yazılar arasında bir fikre tesadüf ettim ki bunun delâlet ettiği derin bir yanlış düşünceye bilhassa işaret etmeyi bir vazife bilirim.

Bu yazılarda dilimizin nahvinden şikâyet ediliyordu. Cümle tertibimiz hatalıdır, başka lisanlara uymuyor, kelimelerin cümle içinde iyfa ettikleri vazife itibariyle yerleri değişmelidir, yanlış yazıyoruz, çünkü konuşmamız yanlışdır deniliyordu.

Bu yoldaki şikâyetler bir dilin hakikî mahiyetinden gaflet neticesidir. Bir lisanın nahvi o lisan ile konuşan kimselerin zihinlerinin faaliyet tarzından iba-

rettir. Bugün gözlerimizin rengini, kafalarımızın biçimini nasıl değiştiremezsek dilimizin nahvini de öyle değiştiremeyiz. Bütün fikrî ve ruhî varlığımız dilimizdedir, ve onun nahvindedir. Bu değiştiği gün benliğimiz, hüviyetimiz ortadan kalkmıştır, başka bir milletin ruhu bize temessül etmiştir. Bugün en medenî, en işlenmiş lisanlardan biri olan Fransızca bütün o hayret verici vuzuhu ve mükemmeliyetiyle beraber Almanca kadar felsefe ve mâbadettabia lisanı olamıyor. Almanca da bu meziyetleriyle beraber vuzuh ve zerafet hususunda Fransızcaya yetişemiyor. Onun için kendimizi yarattığımız gibi kabul edelim ve ancak tabii imkân hudutları dairesinde yapabileceğimiz ıslâhatı düşünelim ki bir netice çıkarsa ancak bundan çıkar.

Dilimizin noksanları:

Bir kere, asrî ilim ve fen sahasında dilimiz işlenmemiştir. Bu mefhumları tespit edecek, aramızda bir mübadele vasıtası olarak kullanılacak tabirler, ıstılâhlar yoktur. Tercüme ettiğim felsefî ve ilmî eserlerin Türkçelerini bazan gözden geçirirken kendi yazımı anlamadığım olmuştur. Maana çıkarmak için bunları Fransızcalarına bakmağa mecbur oldum. Tercüme hatası mevcut olmamakla beraber Türkçede o bahislete alışkın olmamanın ifadeye verdiği çetrefillik neticesinde maksadın tebliğinde muvaffakiyetsizlik göstermiş olduğumu gördüm. On, on beş sene evel felsefî ve ilmî bir eseri tercüme ederken çektiğim sıkıntıyı, alışkınlık neticesinde, bugün daha azalmış gibi hissediyorum. Fakat, her muharrir kendisine göre bir ıstılâh manzumesi yapıyor, muhtelif muharrirler aynı mefhumu muhtelif ıstılâhlarla ifade ediyorlar.

Adeta ayrı dillerle konuşuyoruz. İşte bu bir anarşidir.

Istılâhları kararlaştırmak vazifesini zamana bırakamayız. Bunu salahiyet sahibi bir heyetten beklemeliyiz.

Bu heyet hangi prensip dairesinde çalışmalı?

Bugün alışkın olduğumuz Türkçeden alışkın olduğumuz tarz ve şekilde ıstılâh bulmak kabilsen onları kabul etmeli. Bulamadıklarımızı da Avrupalı filan veya filan dilinden değil, Lâtini ve Yunan köklerinden kendi telâffuz ahengimize göre almalıdır. Istılâhlar kararlaştığı gün fikrî anarşi tehlikesi bitmiş demektir.

Dilimizin noksanları yalnız ıstılâhlara inhisar etmez. Alelade kelimelerde bile eksiklerimiz vardır. Bunu anlamak için, meselâ, Fransızca, Almanca bir lûgat kitabını alarak Türkçede mukabillerini bulmak tecrübesi yapmak kâfidir. Bir çiçekçi katalogunda muhtelif çeşit güllerin renklerini anlatmak için yazılan üçer, dörder satırlık tarifleri tercümeden bazan kendimi aciz bulduğumu itiraf ederim. Çünkü lisan ve edebiyatımızda beş, on tane renk biliyoruz. Halbuki orada o kadar ince farklardan bahsediliyor ki bize bürün bütün yeni geliyor. Bir lisandan diğer lisana tercüme kat'î bir muvaffakiyetle yapılamaz. Bu, o iki dilden birinin diğerinden daha yüksek olmasından değildir. Her dilin ayrı hususiyetleri olması neticesidir. Fransızcadan Türkçeye tercüme yaparken

çektığımız bazı sıkıntılara Türkçeden Fransızcaya tercüme yapacak bir Fransız muharriri de maruz kalır. Bahsettiğim zorluk bu değildir. Mefhum ve kelime eksikliğidir. Bunun da çaresi Avrupa lisanlarından herhangi birinin kamusunu alarak her kelimeye Türkçede bir karşılık tespit etmekle bulunabilir. Her ne bahasına olursa olsun bize ilim ve fen sahasını, her türlü mefhumlar sahasını açmalıdır.

Sonra, Türkçe lûgat isteriz, sarf ve nahiv isteriz, dilimizi hakkiyle yazacak surette harflerimizde ufak tefek değişiklik isteriz. Bunların müzakeresi yeri burası olmayacağı için tafsilât veremiyorum. Yalnız ihtiyaçlara işaretle iktifa ediyorum.

Hulâsa:

Arzettiklerimi birkaç cümlede toplamak için diyebilirim ki:

1 — Lisanımız hakkında ilmi tetkikler lâzımdır. Burada devletçilik sistemini kabul etmek zaruridir. Türkçenin eski, yeni bütün lehçelerini ve yazılarını bilmeğe, en az Sanskrit, Lâtin, Yunan dillerini öğrenmeğe ihtiyaç gösteren çalışmalara bizde ancak Hükûmet imkân temin edebilir.

2 — Türkçenin menşeleri hakkında retkiklerde bulunacak mütehasıslar heyetinden başka, bugünkü müşküllerimize çare bulacak bir ilim heyetine de ihtiyaç vardır.

3 — Bu heyet bize ıstılahları kararlaştırmalı, Avrupa lisanlarına nazaran bizdeki eksik kelimeleri tamamlamalı, Türkçe Lûgat, sarf ve nahvi yazmalıdır.

4 — Türkçemizin nahvinde, bünyesinde bir kabliiyetsizlik yoktur. Kusur kelimelerdedir. O da usul dairesinde bir çalışma ile izale edilebilir.

5 — Yazı dili ile konuşma dili arasındaki farktan ürkmeye mahal yoktur. Lisan sadeliğe doğru en fazla bir verimle kendiliğinden gitmektedir.

Yazı dilinden yabancı kelimeleri atarak yerlerine öz Türkçe kelimeler koymak vazifesini hiçbir heyet deruhde edemez. Çünkü sözünü dinletmek imkânı yoktur. Bu iş tamamen şahsîdir, dâba doğrusu gayri şahsîdir. Dilin tabii seyrinin neticesi olarak husule gelecektir. Bir akademi yazı ve konuşma dilinin daima arkasından yürür; yeniliklere akademi ön ayak olamaz. O dilde ancak nâzım ve muhafazakâr bir kuvvettir.

(Şiddetli alkışlar)

Reis — Söz söyleyecekler, Hasan Âli, Ali Canip, Doktor Şükrü, Sadri Etem Beylerdir.

Muallim Namdar Bey — Bendeniz de söz isterim!

Reis — (Hasan Âli Beye hitaben) bayrun!

Hasan Âli Bey — Hanımefendiler, Beyefendiler; Hüseyin Cahit Beyefendinin şimdi okudukları muhtırada bir iki esaslı nokta var ki bendenizin nazarı dikkatimi celbetti. Onlar hakkında düşündüklerimi söylemek isterim. Hüseyin Cahit Beyefendi diyorlar ki «Dil, düşündüklerimizi, istediklerimizi katşımızdakilere anlatmak için kendi yaptığımız sun'î bir alet midir, yoksa tabii bir müesses midir?»

Bu suali koyduktan sonra cevap vererek: «Dil, içtimâî bir müessesedir, tabii bir uzviyettir.» diyorlar. Hiç şüphe yok ki o suali vazettikten sonra bundan daha tabii bir cevap verilemez. Yalnız muhtıraları okunurken diğer fikirleri takip edildiği zaman başka bir telâkkiye tesadüf ediyoruz. O zaman da diyorlar ki: «Dünyada, her sahada olduğu gibi, dilde de bir şey olmuşsa onun öyle olması zarurî idi de onun için öyle olmuştur.» Bu noktada durmak ve bu nokta üzerinde düşünmek lâzımdır kanaatindeyim. Hüseyin Cahit Beyefendinin, dili tabii ve içtimâî bir müessese addetmesi, fakat arkasından da determinist olmaktan ziyade fatalist bir felsefe maanası arzeder şekilde ne olmuşsa öyle olması tabii imiş, zarurî imiş te öyle olmuştur demesi bendenizce vekayie, olan biten şeylere uygun olmıyan bir telâkkidir. Niçin? Bunu anlamak için bugün Medenî ismini verdiğimiz dillerin taribine bakmak, o dillere anasır vermiş, hayat vermiş olan ve bugün (languae mortas) denilen bazı dillerin teşekküllerine bakmak ve bu suretle bu tarihî görüş ve noktai nazarin doğruluğunu veya yanlışlığını meydana koymak lâzımdır. Dillerin mazarına baktığımız zaman, tıpkı canlı bir varlık olan insanların hayatında olduğu gibi şursuz bir teşekkül devri, bir de bunu takip eden şurlu bir teşekkül devri, anlamak ve araştırmak devri görürüz.

İnsanlar, etraflarında buldukları ve hayatlarını idame edebilmek için kullanmak zaruretinde oldukları eşyaya, o eşyada vukua gelen tebeddüllere birtakım isimler vermişlerdir. O eşya ve hadiselerle isim veriş devri, o isimler arasında münasebetler tesis edilmiş devridir. Lisanın şursuz bir şekilde teessüs ve teşekkül ettiği devirdir. İlim böyle bir devir olduğunu söylüyorsa da, bu devrin vazih bir şekilde nasıl olduğunu bize söylemiyor. Fakat şursuz devirden sonra bilmediğimiz, hatırlıyamadığımız zamanlarda teşekkül eden *el* gibi, *yüz* gibi, *göz* gibi, *kulak* gibi aletlerin maana ve mahiyetini idrake başladığımız bir devir geliyor ki lisanlarda da aynı hal vuku bulmuştur. İnsanların bu şursuz devri takip eden ve şursuz bir şekilde vücuda gelen bu anasırı anlamak kudret ve kabiliyetini iktisap ettiklerini muhtelif milletlerin dillerinde görüyoruz.

Bunun misalini evvelâ Milâttan önce Romalıların hayatında bulabiliriz. Milâttan üç asır evvel Romalılar kendilerine has, edebî, ilmî fikirleri ifade eder bir dile sahip değildiler; ana dillerinde ancak sekiz on levhadan ibaret kanun mecmualarıyla bir dil kitapları vardı. Onlar da Romalının halk diliyle yazılmıştı. O zaman Romalı, yüksek düşüncelerini ve ince hislerini ifade etmek isteyince eski Yunancaya müracaat etmeye mecburdu. Çünkü kendi dili o ince fikirleri, o yüksek düşünceleri ifade edecek bir halde değildi, bunu ifade edecek kelimeler yoktu. Şimdi soralım: bu yok olan şey nasıl sonradan var olmuştur? Var olduğunu biliyoruz; çünkü bugün de bir lâtince vardır; halbuki yok hiçbir zaman var olamaz. Var, vardan çıkar.

O halde önce ne vardı ki bir zamanlar olmıyan bu Lâtince sonradan vücuda gelebildi? Efendiler, bu var olan şey o devrin malûm dünyasını istiyâlâ eden, büyük

ve cihangir bir devlet kuran Romalının milli şuuru idi. İşte o milli şuardur ki Halkın içinde ham madde gibi tessüs, teşekkül etmiş olan dile ışık vermişti, hattâ bir mimarî vücade getirmeğe sebep olmuştur. Romalı demiştir ki: (Niçin Yunanlının bir «Homiros» ı var? O «Homiros» un bir «Odise» si, bir «İlyad» ı var ki onlar benim dilimde yoktur?); yine Romalı demiştir ki: (Niçin Yunanlının «Likürg» kanunları en açık bir şekilde cemiyetin hukukî ihtiyaçlarını tespitte kâfi şekilde yazılıyor da ben bunu kendi dilimde yapamıyorum?) İşte bu istekler bir cehit, bir emek sarfını ıycap ettirmiş. Yüksek bir insan iradesi bu ilk cehitlerle Odisenin tercümesine teşebbüs etmiş ve halk dilinden ayrılmıyarak o ölmez eseri öz diline çevirmeğe muvaffak olmuştur. Daha sonra bir büyük hatip, bir büyük devlet adamı, mütefekkir bir Romalı vatandaş bu cereyanın en yüksek şuur derecesini göstermiştir: Çiçeron! Bu zat Yunanistanda bulunmuş, eski dediğimiz Yunancaı ana dili gibi öğrenmiştir. Yunan hayatını yakından tetkik etmiş olan bu Romalı vatandaş Romalının dilsizliğini, ilmî ve edebî dilsizliğini bir hayat ihtiyacı halinde duymuştur. Yunanca kelimeleri bizde mukabili yoktur diye aynen almaya yanaşmamış, Romalı vatandaşların görüştüğü dile münhasır olmak suretiyle hukukî ve ilmî istilâhları, kelimeleri tespit etmeğe, büyük bir taassup ile çalışmıştır. Bu istilâhlar hâlâ kullanılıyor. Meselâ (ar) gibi. Yunanlılar bu maanada (tekbne) kelimesini kullanırlarken o bunu aynen almamış, halk dilinden bir kelimeyi istilâh yapmıştır.

Bu gibi birçok kelimeler misal olarak zikredilebilir. Fakat buna lüzum yoktur sanırım. Çiçeronun gösterdiği bu milli vatandaş görüşü ve bu noktai nazara uyan büyük mütefekkirlerin çalışmaları, bugün medenî dillere esas olan Lâtinceyi yaratmıştır. Bu suretle yüksek fikirleri, ince hisleri ifade eden bir Romalı dili vücade gelmiştir. Milâttan evvel aldığımız bu dil hareketinin benzerlerini, milâttan sonra, bize çok yakın zamanlardan da almak imkânı vardır. Meselâ Almanlar: muhtelif ilim şubelerinde araştırmacılara en kıymetli ve en feyizli bir vasıta olan Alman dili bundan bilfarz üç beş asır önce bugünkü mükemmel şekli ile var mıydı? Yok ise bu dil nasıl var olmuştur? Kendi kendine terk edilmiş — Hüseyin Cahit Beyefendinin buyurdukları gibi — tabii bir tekâmül ile hiç el sütilmeden ve bir rüşeymin ana karnında büyüüşü gibi mi büyümüştür? Vakialar ve tarih bunun da böyle olmadığını bize gösteriyor. Biliyoruz ki Almanyada ilim dili, fikir dili diğer Avrupa milletlerinde olduğu gibi Lâtince, eski Yunanca idi. Fakat XVI. ıncı asırda Almanyada bir Lüter çıkıyor; «Halkın inandığı din iytikatlarını halkın diliyle söylemek lâzımdır.» diyor. Fakat bunu yapmak güçtür. Bunu yapmak — Cahit Beyefendinin zannettiği gibi — tabii tekâmüle işi terketmekle kabil değildir. Nitekim Lüter halk arasına giriyor, halkın her takabasıyle münasebette bulunuyor ve onların konuştukları, o devrin ülemasınca kaba görünen kelimeleri alıyor. Ahdi atiki ve ahdi cedidi öz diline çeviriyor. Bu fikirler büyük bir revaç görmüyor. Lâtineden başka dile yüksek fikirlerin ifadesi kabil olma-

diğı iddia ediyor, o devre göre modern bir lisanın teşekkülü imkânsızlığı her-
sürülüyor. Almanlardan önce bu işi yapmış olan Fransız kültürü Almanların sev-
dikleri, takdir ve kabul ettikleri, almak istedikleri bir kültür oluyor. Tabii Fran-
sız dili de Almanların bu teveccühünden mahrum kalmıyor. Fransız modasının
hâkim olduğu bu devirde yine büyük bir adam görüyoruz; o bu fikre muhaliftir.
Bir büyük adam ki riyazîdir, feylesoftur; böyle yüksek bir riyazî ve feylesof ol-
makla beraber dille de meşgul olmuştur: Lâypniç! Eserlerinin bir kısmı-
nı Lâtince yazmak ıztırarında kalıyor. Fakat milletine millî bir dili olma-
sı lüzumunu ve bu dil olmadıkça millî bir Alman kültürünün gelişmeyeceğini
söylüyor, yazıyor. Bu yüksek insan — Hüseyin Cahit Beyefendinin telâkkisine uyup
ta — işi tabii tekâmülüne bırakmıyor. Çünkü o, insan iradesinin bu hususta en bü-
yük bir âmil olduğunu anlayacak fikir seviyesine yükselmiştir; hattâ bir akademi
yapmak istiyor. Çünkü bu asırda muhtelif cemiyetler, dil cemiyetleri, ilim cem-
iyetleri, fikir cemiyetleri Alman millî kültürü için parça parça çalışmaktadır. Fa-
kat bu mesai tevhit edilmemiştir. Binaenaleyh verimi kuvvetli değildir. O halde
bu parça parça çalışan teşekkülleri bir araya toplıyarak daha kuvvetli, daha mü-
essir bir uzviyet vücade getirmek azmindedir. Berlinde bir akademi yapmak istiyor.
Fakat bilir misiniz, bu akademinin maddî geliri ve mevcudiyetini muhafaza etmek
için yegâne vasıtası nedir? Yaptığı bir takvimi satmak ve toplanan takvim pa-
rasiyle akademiye idame etmek! Bu kadar basit ve vazî bir vasıta ile bu aka-
demi elbette büyük bir iş yapacak vaziyette bir uzviyet değildi. Fakat insan ira-
desi bu az vasıtaya rağmen o müesseseyi yaşatıyor, idame ediyor. Bu vaziyet Al-
manların büyük bir Devlet adamı yetştirip bu işle meşgul olmasına kadar sürü-
yor. Almanyaya yeni bir hayat veren bu Devlet adamı Büyük Fredrik'tir. Bu
büyük İnsan büyük bir Alman devleti yapmak azmindedir. O büyük Alman dev-
letinin aslî unsurunu teşkil edecek büyük bir alman milleti yaratmak azminde-
dir. Ve o millete kendi fikirlerini, hislerini ifade ve nakil edecek bir milli vasıta
vermek azmindedir. Büyük Fredrik şahsî kültürü itibariyle Fransızdır. Hepimiz
biliyoruz, (Voltaire) i, (Dalambert) i yanına çağırın, onlara iltifatlar eden bü-
yük Fredriktir. Fakat dili ve kültürü Fransız olan Fredrik, kurduğu milletin millî
bir kültüre sahip olacağını da anlamış bulunuyor. O zaman Berlin akademisini can-
landırıyor. Ve o akademinin içersine o devrin büyük adamlarını çağırıyor. Hattâ
Fransadan da bazı büyük adamlar davet ediyor. Bugün Almanların fikir kalıpla-
rını ihtiva eden büyük Ansiklopedilerini ve o lûgatleri kullanan edip ve mütefek-
kirlerini işte bu hareket yetiştiriyor, doğuruyor.

Aynı hal Fransızca için de böyle cereyan etmiştir; sizi şıkmamak
için fazla söylemeyeceğim. Fransızların dillerini nasıl yaptıklarını ve
bundan dört asır evel bugünkü Fransızcanın bugünkü şekilde var olup
olmadığını, bir dakika düşünmeğe sizi davet etmekle iktifa edeceğim. Diğer
tarafından da millî kültürü çok yeni olan bir millete ve o milletin kültürüne işa-

ret edip geçeceğim. O da Ruslardır. Büyük Petro ve İkinci Katerin zamanında evvelâ ilim akademisi, sonra dil akademisi yapmak suretiyle Rusyada nasıl kuvvetli bir fikir ve dil hareketi yapıldığını hepimiz bilirsiniz. Zannediyorum ki bu misaller artık netice çıkarmağa kâfi delillerdir. Almanyada, Fransada, Rusyada, daha evvel birer ham madde halinde bulunan dilleri bugünkü mükemmel hale getiren insan idaresini, insan camialarının iradesini hiçe saymak kabil midir ki «dil tabii şekilde tekemmül eden, el sürülmeden kendi kendine vücut bulan bir mevcudiyettir» da'vası serdedilebilsin?... Nitekim Hüseyin Cahit Beyefendi sözlerinin sonunda bu davanın kolayca müdafaa edilemeyeceğini anladıkları için olacak, diyorlar ki: «Bu dil meselesinde elimizi, kolumuzu bağıyalım demiyorum;» fakat bunu söyledikten sonra ikinci bir tezada düşerek tekrar ediyorlar: «Bir akademi yazı ve konuşma dilinin daima arkasından yürür, yeniliklere ön ayak olamaz.»

Efendiler, bu iddiada ya Cahit Beyefendi yanılıyorlar, ya dillerin mazisinde ve tarihî oluşlarında hata var demektir. Hatanın kime ve nereye ait olduğunu yüksek Kurultayın takdirine bırakıyorum.

Yine Cahit Beyefendi bir mesele daha ortaya koyarak diyorlar ki: «Yazı dili başkadır, konuşma dili başkadır. Ve bugün medenî dil addettiğimiz dillerde de bu ayrılık mevcuttur.»

Bu ayrılık filhakika mevcuttur; fakat o dillerdeki ayrılık bizim dilimizde olduğu şekildeki gibi değildir. Bizim bugün konuştuğumuz ve yazdığımız diller arasındaki farklardan başka mahiyettedir. Bunun böyle olduğunu kendilerinin söyledikleri bir misal ile göstermek isterim.

Hüseyin Cahit Beyefendi soruyorlar: «taksimi a'mal tabiri vardır, bu taksimi a'mal tabirine iş bölümü demekle halk onun maanasını anlar mı?» Ben de size soruyorum; taksimi amâl denildiği vakitte halk bunu anlar mı, anlamaz mı? (Anlar. . . . anlamaz sesleri. . . . gürültüler).

Neyi anlar, neyi anlamaz? Şimdi anlatacağım: Türk halkı (gürültüler) Müsaade ediniz de söyleyeyim! Türk halkı iş kelimesini bilir mi? (bilir sesleri) Bölüm, bölme tabirini de bilir mi? (bilir sesleri) O halde iş bölümü tabirini de bilir demektir. Bilmediği varsa o ancak iş bölümü tabirinin ilmi tarifidir. Bir terkinin, bir tabirin (definasyon) unu bilmek başka şeydir, umumî dildeki maanasını bilmek başka şeydir.

İş bölümü (ekonomi politik) te geçer, (sosyoloji) de geçer; herkes bunun tarifini bilir mi? Şüphesiz bilmez. Fakat umumî maanasını pekâlâ farkedebilir. Bunu Fransızcaya tatbik edeyim. Bir Fransız (divizyon dö travay) denildiği zaman (divizyon) kelimesini bilir. Çünkü işçisi de aşçısı da divizyon kelimesini kullanır. Bu mefhumu halk ta (divizyon) der, âlim de (divizyon) der. (Travay) kelimesini Fransız amelesini söyler mi? Bütün halkı da söyler mi? (Söyler sesleri).

Halbuki bizde da'va böyle değildir. Bizde a'mâl tabirini bilmek için Arapça cemi mükesserleri öğrenmek lâzımdır. Bunun için ya eski mektebe, yahut

ta medreseye devam etmek lâzımgelir; taksim kelimesini öğrenmek, taksim kelimesi ailesini öğrenip asıl maanasını anlayabilmek için hiç olmazsa 12 senelik bir tahsile ihtiyaç vardır.

Görüyorsunuz ki biz konuşma diliyle yazı dili arasındaki farkı mefhumlarda değil, onların kalıplarında yapmışız. Onun için bizde iki dil olmuş. Bu iki dile konuşma ve yazma dili demektense (halk dili), (halkı tanımayan münevverler dili) demek daha doğrudur. Bizim bu ayrılığı istememekliğimiz, halkın tariflerdeki ilmi maanaları anlaması iytibariyle değil, halkın kullandığı, bizim kulak vermediğimiz kelimeleri anlamak ve onları akademize etmek suretiyle medeni bir dil yapmak arzumuzdan neşet ediyor. Bizim da'vamız budur. Aradaki farkı burada görüyoruz. (Şiddetli alkışlar, bravo sesleri).

Bu da'vamıza Hüseyin Cahit Beyefendi bizzat delil veriyorlar. Muhtıralarının hulâsasını okurlarken «verim» tabirini kullandılar. Bu «verim» tabirini hepimiz anladık. İçimizden birimiz kalkıp ta «hayır efendim bunu anlamadık» dedi mi? Halbuki verim tabirini Cahit Beyefendi hattâ bundan beş sene evel kullanmışlar mı? Bu öz Türkçe tabiri kullanış kendi kendine mi olmuştur? Hiçbir müessirin bunu kullanmakta tesiri olmamış mıdır? (olmuştur sesleri) Esasen dilin tesirden âzade bir varlık olmadığına Cahit Beyefendinin kendi edebî hayatları da en canlı bir delildir.

(Alkışlar)

Eğer dil kendi kendine olan bir şey olsaydı, dilin mimarîsi olan edebiyat, ilim, fikir işleri hep kendi kendine olan bir mevcudiyet olsaydı (Kavgalarım) kitabını dolduran makaleler niçin yazılırdı? Kendinden daha geri fikirli addettiği adamlara edebiyatı cedidenin kılıcını çekmiş muhacimi niçin hücum ederdi? Eğer Hüseyin Cahit Bey insan iradesinin müessir olduğuna inanmamış ise niçin bu yazıları yazmışlardır?

(Bravo sesleri)

Efendiler, dil her tabii mevcudiyet gibi tesir kabul eder. Fakat bu tesir tabii mevcudiyetlerde olduğu gibidir. Dil de şahsî arzulara tâbi bir oyuncak değildir. Görüyorsunuz ki, burada elektrik lâmbaları yanıyor, biz onların ışığıyla okuyabiliyoruz, biribirimizi görebiliyoruz. Elektrik kanunları keşfedilmeden evvel bu kuvvet bizi aydınlatmak, bize müfit olmak yerine yıldırım şeklinde bizi öldürüyordu, evimizi delik deşik ediyordu. Nasıl oldu da biz bu kuvveti esir edebildik ve ampulün içersine sokabildik?

Kanunlarını bulmak ve o kanunlar vastasiyle o tabii kuvvetleri esir etmek suretiyle ona müessir olalım, yoksa arzumuzda onu alelîtlak tabi kılmak suretiyle değil!....

Bunu yapmak için lâzımgelen şeyin birincisi ilimdir, bilgidir. Fakat ikincisi onun kadar mühim, onun kadar canlı ve onun kadar müessir bir şeydir: insan irade-i, insan iradesi.

(Alkışlar)

Bendenizin tenkidim bukadardır.

Reis — 10 dakika istirahat

Kapanma saati 15,20